

ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ**LEGAL WAYS OF PROTECTING THE BUSINESS REPUTATION OF LEGAL ENTITIES**

Скорописова Н.І., аспірантка кафедри цивільного права № 2
Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем господарського процесуального права. Актуальність дослідження проблеми правового захисту ділової репутації зумовлена тим, що Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання пріоритетів загальноновизнаних принципів міжнародного права. Це вимагає приведення національного законодавства у відповідність із загальносвітовими принципами дотримання прав і свобод осіб, у тому числі юридичних.

Серед головних проблем в сфері захисту ділової репутації виділено такі, як: труднощі в інтерпретації і практичному застосуванні поняття «моральна шкода»; відсутність належної законодавчої бази, яка регулює суспільні відносини в мережі Інтернет; відсутність розроблених ознак і критеріїв, що дають змогу найбільш об'єктивно, справедливо і пропорційно визначити розмір сум моральної шкоди; відсутність позитивного закріплення конкретних ознак, які могли б дозволити визначити сутність моральної шкоди як у теорії, так і на практиці.

Механізм цивільно-правового захисту ділової репутації вважається життєво необхідним, оскільки головна перевага цивільно-правового захисту перед іншими правовими способами полягає у відновному характері заходів цивільно-правової відповідальності. Є підстави говорити про необхідність впровадження в цивільне законодавство інституту дифамації. Цей інститут дасть змогу комплексно захистити нематеріальні блага у всіх варіаціях, у тому числі у випадках поширення інформації, яка відповідає дійсності. Але в аспекті доцільності введення такого інституту необхідно розробити критерії прийнятності та правомірності розголошення відомостей, які можуть заподіяти репутаційну шкоду особі.

Сформульовані у статті висновки можуть бути корисні для подальшого дослідження, аналізу та виявлення актуальних проблем у сфері захисту нематеріальних благ у частині уточнення наукових уявлень про такі поняття, як «ділова репутація», а також способів її захисту.

Ключові слова: нематеріальні блага, ділова репутація, дифамація, невідповідність відомостей дійсності, способи захисту цивільних прав, практика Європейського суду, відновлення ділової репутації.

The article is devoted to highlighting one of the topical problems of civil procedure law. The relevance to the study of the problem of legal protection of business reputation is due to the fact that Ukraine has undertaken obligations to comply with the priorities of the generally recognized principles of international law. This requires bringing national legislation in line with the global principles of observance of the rights and freedoms of individuals, including legal ones.

Among the main problems in the field of protection of business reputation, the following are highlighted: interpretation challenges and practical application of the concept of "moral injury"; lack of an appropriate legislative framework that regulates public relations on the Internet; the absence of developed signs and criteria that allow the most objective, fair and proportional determination of the amount of moral injury; the absence of a positive consolidation of specific features that could make it possible to determine the essence of moral injury, both in theory and in practice.

The mechanism of civil legal protection of business reputation is considered vital, since the main advantage of civil legal protection over other legal methods is the restorative nature of civil liability measures. There is reason to believe that it is necessary to introduce the institution of defamation into civil legislation. This institution will make it possible to comprehensively protect the intangible benefits considered in the article in all variations, including in cases of dissemination of information that does not correspond to reality. But in the aspect of the expediency of introducing such an institution, it is necessary to develop criteria for the acceptability and legality of the disclosure of information that may cause reputational injury to a legal entity.

The conclusions in the article can be useful for further research, analysis and identification of urgent problems in the field of protection of not material goods in terms of clarifying scientific ideas about such concepts as "business reputation", as well as ways to protect it.

Key words: intangible benefits, business reputation, defamation, inconsistency of information with reality, methods of protecting civil rights, the practice of the European Court, restoration of business reputation.

Постановка проблеми. Проблеми захисту ділової репутації (юридичних осіб) в умовах ринкової економіки, пов'язані з публічним розповсюдженням компрометуючої інформації (або відомостей про осіб), нині набувають особливої значущості і вимагають адекватного цивільно-правового регулювання.

Право юридичних осіб на захист ділової репутації розглядається як одна з найважливіших соціально-економічних проблем держави. Право на захист юридичної особи, її ділової репутації є найважливішою соціально-правовою цінністю і потребою для будь-якої держави і суспільства. У період реформування цивільного законодавства детальне вивчення теоретичних положень захисту ділової репутації є найбільш актуальним. Актуальність і важливість захисту ділової репутації юридичних осіб визначається тим, що ця категорія завжди виступала гарантією стабільності загальнолюдських відносин, а людська порядність – найважливіша умова розвитку суспільства і держави.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичну базу цієї статті становили наукові праці видатних учених, таких як А.Л. Анисимов, С.І. Братусь, О.С. Іоффе, Р.О. Стефанчук, Д.Д. Луспенник та інші.

Виклад основного матеріалу. Проблема правового захисту ділової репутації є актуальною, оскільки в умовах розвитку і становлення демократії гостро відчувається зіткнення свободи слова та права на захист ділової репу-

тації насамперед юридичних осіб, які становлять основу економіки держави. Багато в чому це пов'язано з бурхливим розвитком засобів масової інформації та комунікації, зокрема глобальної інформаційної мережі Інтернет.

Нематеріальні блага, серед яких особлива роль відведена діловій репутації, останнім часом є об'єктом пильної уваги в цивілістиці. Водночас питання про її правову природу досі цілком не вирішено. Крім того, незважаючи на те, що чинне українське законодавство регламентує цивільно-правовий порядок захисту ділової репутації, її розгляд у контексті інших способів захисту такого роду благ вимагає конкретизації умов застосування діючого порядку. Проблема цивільно-правового захисту ділової репутації юридичної особи актуальна і тому, що в умовах української демократії гостро відчувається зіткнення свободи слова та права на захист репутації. Багато в чому це пов'язано з бурхливим розвитком засобів комунікацій, в тому числі мережі Інтернет [1–3].

Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду від 28 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» (далі – Постанова № 1) під час вирішення спорів про захист ділової репутації слід керуватися не тільки національним законодавством, а й ратифікованими міжнародними актами, позицією Європейського суду з прав людини, яка виражена

в його рішеннях [4]. Важливо звернути увагу на той факт, що термін «дифамація», який використовується Європейським судом, слід враховувати з метою з'ясування змісту його положень щодо ділової репутації. В іншому випадку цей термін слід було б додати у статтю 277 Цивільного кодексу України [5].

Під дифамацією в європейському сенсі розуміється поширення відомостей, які не відповідають дійсності. Нині в європейських країнах під цим терміном розуміється поширення завідомо неправдивих відомостей, тобто в західному варіанті дифамація дійсно відповідає статті 227 Цивільного кодексу України. Однак це не означає, що і в українському законодавстві слід таким же чином звизити це поняття.

Під час вирішення спорів про захист ділової репутації суди виконують важливе завдання із забезпечення рівноваги, в якому з одного боку знаходиться право юридичних осіб на захист ділової репутації, а з іншого – інші конституційні права і свободи громадян: свобода думки, слова; право вільно збирати і поширювати інформацію [6].

За законодавством України захист ділової репутації, яка є немайновим благом, здійснюється відповідно до статті 16 Цивільного кодексу України, тобто за загальними способами захисту цивільних прав, але з урахуванням особливостей порушеного нематеріального права, а також характеру і ступеня наслідків (статті 277 та 280 Цивільного кодексу України).

Необхідно встановити, які з перелічених у статті 16 Цивільного кодексу України способів допустимі під час реалізації права на захист ділової репутації. Так, у межах охоронних відносин уповноважений суб'єкт має право на захист, що виражається у праві на припинення протиправної дії, яка порушує право, відновленні становища, яке існувало до порушення, а також матеріально-правовому способі захисту права (відшкодування збитків та моральної шкоди) [5].

Застосування такого способу захисту, як відновлення становища, яке існувало до порушення права, і припинення дії, яка порушує право або створює загрозу його порушення, найбільш повно відображає специфіку і перевагу цивільно-правового захисту. Через це вони (способи захисту) приводять до реалізації головної мети цивільного законодавства – відновлення порушених благ.

Якщо вести мову про заподіяння шкоди нематеріальним благам (наприклад, за допомогою розповсюдження завідомо неправдивих відомостей) породжує виникнення охоронних правовідносин, що утворюють предмет правового регулювання однієї галузі права – цивільного права. Підставою виникнення таких правовідносин є вчинення протиправного діяння, що порушує право на ділову репутацію. Особа, чие право було порушено, може скористатися правом на захист, як у межах цивільного судочинства.

Слід зазначити, що цивільно-правові способи захисту реалізуються за допомогою спростування недостовірної інформації (що є спеціальним способом захисту) і компенсації – відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяної поширенням недостовірної інформації.

При цьому необхідно вказати, що в основному цивільно-правові способи захисту права на ділову репутацію мають грошово-компенсаційний характер. Це цілком зрозуміло, оскільки громадянське право є приватною галуззю права. За допомогою компенсаційних виплат, що мають виключно грошовий характер, порушене право на ділову репутацію відновлюється [5, 8].

Проаналізуємо найбільш поширений спеціальний спосіб захисту ділової репутації – спростування – і визначимо, як він співвідноситься з іншими спеціальними способами. Насамперед необхідно вказати, що поняття «спростування» об'єднує два види спростування, оскільки, задовольняючи вимогу про спростування, суд визнає інформацію недостовірною, тобто саме рішення суду містить висновок щодо інформації, покладаючи обов'язок зі спростування (в разі заявлення такої вимоги позивачем) на відповідача, під час виконання якої реалізується другий вид спростування.

Залежно від способу розповсюдження недостовірної інформації (у ЗМІ, документі, що виходить від організації) закон визначає різні порядки (способи) спростування (стаття 277 Цивільного кодексу України). Так, якщо відомості (частина 5 статті 277 Цивільного кодексу України) містяться в документі, що виходить від юридичної особи, такий документ підлягає відкликанню, і таким чином відновиться право постраждалої юридичної особи.

Найбільш регламентованим є спосіб спростування недостовірної інформації, поширеної у ЗМІ. У статті 277 Цивільного кодексу України міститься загальна норма, в якій вказується, що якщо особисті немайнові права порушені у друкованих або інших ЗМІ, то особа має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації. Сама ж процедура спростування та вимоги до неї розкриваються в Законах України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Законодавче регулювання спростування у ЗМІ будується таким чином, що особі надаються дві можливості: звернутися з вимогою про опублікування спростування до редакції ЗМІ або безпосередньо пред'явити позов до суду [7].

Спростування має здійснюватися у такий самий спосіб, у який поширювалася недостовірна інформація. У разі, якщо спростування недостовірної інформації неможливо чи недоцільно здійснити у такий же спосіб, у який вона була поширена, то воно повинно проводитись у спосіб, наблизений (адекватний) до способу поширення, з урахуванням максимальної ефективності спростування та за умови, що таке спростування охопить максимальну кількість осіб, що сприйняли попередньо поширену інформацію (Постанова № 1) [6].

Крім права на спростування недостовірної інформації, у статті 277 Цивільного кодексу України передбачена додаткова можливість захисту – право вимагати опублікування своєї відповіді в тих же засобах масової інформації.

Право на відповідь – це особисте немайнове право, тоді як сама відповідь – це констатація факту. Іншими словами, відповідь – це результат втілення і застосування на практиці способу захисту, а опублікування відповіді – це безпосередньо самі активні дії, внаслідок чого відповідь з'являється у ЗМІ.

При цьому у статті 42 Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [7] перелічені підстави звільнення від відповідальності за публікацію недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права, що є вичерпними, а тому розширеному тлумаченню чи вільному редагуванню не підлягають, про що вказано у Постанові № 1.

Вивчення матеріалів судової практики показало, що найбільш поширеним способом захисту особистих немайнових прав юридичних осіб є вимога про компенсацію моральної шкоди, проте визначення поняття «моральна шкода» Цивільний кодекс не роз'яснює, що створює правові питання, які виникають під час розгляду цієї категорії справ у судовому порядку.

Так, Постанова № 1 [4] надає право на стягнення матеріальної шкоди не лише громадянину, а й юридичній особі, встановлюючи право останній розраховувати і на стягнення збитків, що відповідає нормі статті 15 Цивільного кодексу України [6], за якою кожна особа має право на захист свого цивільного права.

Невизнання за юридичною особою права на відшкодування моральної шкоди з того міркування, що вона не здатна зазнавати моральні і фізичні страждання, ставить під сумнів можливість застосовувати до юридичних осіб багато відомих цивільно-правових категорій, які потребують звернення до моральних і психічних критеріїв, таких як вина, сумлінність, обман і тому подібне. При цьому введення такого інституту до цивільного права, як компенсація нематеріальної (репутаційної) шкоди, може усунути будь-які протиріччя і стане універсальним способом захисту нематеріальних благ і особистих немайнових прав, а також майнових прав (у випадках, передбачених законом) як громадян, так і юридичних осіб. Ця концеп-

ція дозволить під час захисту нематеріальних благ зняти акцент із фізичних чи моральних страждань потерпілого, які відсутні у юридичної особи.

Нині не існує норм права, що дозволяють виміряти в грошовому еквіваленті моральне страждання, у зв'язку з чим виникає низка питань, які постають перед правозастосовною практикою. З метою проведення короткого огляду вищезазначених проблем у сфері захисту ділової репутації слід виділити таке:

1. Труднощі в інтерпретації і практичному застосуванні поняття «моральна шкода», під якою розуміють моральні і фізичні страждання, сутність змісту яких не розкрито законодавцем.

Легальне визначення моральної шкоди в чинному праві закріплено лише в Постанові Пленуму Верховного Суду від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (далі – Постанова № 4) [9]. Моральна шкода, як зазначено в Постанові № 4, може складатися із втрат немайнового характеру, моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Вищевказане визначення потребує докладного аналізу. На жаль, суд не дав загального визначення фізичних або моральних страждань, що у свою чергу призводить до різної судової практики під час розгляду цієї категорії спорів.

2. Відсутність розроблених ознак і критеріїв, що дають змогу найбільш об'єктивно, справедливо і пропорційно визначити розмір сум моральної шкоди, що призводить до заниження або завищення розміру призначеної судом компенсації моральної шкоди під час винесення рішень в аналогічних справах.

3. Відсутність законодавчої бази, яка регулює суспільні відносини в мережі Інтернет. Зокрема, на практиці часто виникає питання, пов'язане із правовим регулюванням електронних ЗМІ. Для того щоб вирішити це питання, необхідно внести відповідні доповнення до закону про ЗМІ.

4. Нині залишається невирішеним питання, що розглядати як доказ розповсюдження недостовірної інформації в мережі Інтернет. У правозастосовчій практиці немає єдиної думки, суди виносять рішення з урахуванням особливостей у кожній справі, що розглядається.

5. Не існує і позитивного закріплення конкретних ознак, які могли б дозволити визначити сутність моральної шкоди як у теорії, так і на практиці – у вигляді її конкретного ступеня.

На думку А.Л. Анісімова, «моральна шкода, яка полягає у моральному або фізичному страдданні, сама по собі не може бути, звичайно, відшкодована, і завдані муки не можуть бути ні за які гроші відновлені. Гроші не в змозі повернути душевний спокій, змусити забути про втрати, але це не означає, що моральна шкода не може хоч як-небудь компенсуватися потерпілому, не може бути надано задово-

лення, яке виявилось би для нього відшкодуванням завданих страждань» [1, с. 169]. Якоюсь мірою з автором цього висловлювання слід погодитися, адже ніяка грошова компенсація не може згладити моральний збиток, але залишати безкарним це правопорушення не слід.

Нині правова регламентація захисту ділової репутації юридичної особи не відповідає принципу забезпечення відновлення порушеного особистого немайнового права на ділову репутацію. Визнаючи існування у юридичної особи ділової репутації та передбачивши застосування такого способу захисту ділової репутації, як компенсація моральної шкоди в разі поширення недостовірної інформації, законодавець повною мірою не забезпечив повного відновлення цієї особи особистого немайнового права [10–11].

Тож необхідно скоригувати способи захисту порушених прав юридичної особи на ділову репутацію шляхом встановлення певних меж грошової компенсації, відповідно до якої в разі порушення немайнових прав юридична особа має право стягнути із заподіювача шкоди збитки, а також вимагати компенсацію, що визначається за розсудом суду, виходячи з характеру порушення, а також вимог розумності та справедливості.

Висновки. Забезпечення цивільно-правового захисту ділової репутації – необхідний атрибут будь-якої держави. І Україна не є винятком у цьому напрямі. Національне законодавство охороняє ділову репутацію юридичних осіб у разі їх порушення, забезпечує необхідну систему гарантій здійснення прав і їх захист. Відповідно до цих гарантій кожен має право на відновлення порушених прав, кожен має право захищати свої права, законні інтереси всіма, що не суперечать закону, способами.

Щодо перспектив розвитку досліджуваного правовідносини хотілося б відзначити, що створювати окремий нормативно-правовий акт, що стосується особистих нематеріальних благ юридичних осіб, нерозумно, але разом із тим положення Цивільного кодексу України можна розширити через чітку регламентацію захисту немайнових благ юридичних осіб шляхом внесення змін та доповнень до статей, які регламентують захист ділової репутації.

Вважається, що в разі поширення недостовірної інформації завдяки компенсації моральної шкоди вселяється віра в справедливість. У разі відсутності компенсації моральної шкоди, відсутності будь-якої захищеності з боку законодавства випадки посягання на ділову репутацію будуть частішими.

Слід врахувати те, що бездіяльність із боку закону буде спричиняти нові можливості і шляхи для заподіяння шкоди діловій репутації. Тому логічним наслідком за вчинене правопорушення є наступне покарання, яке в разі порушення нематеріальних благ відшкодовується грошовою компенсацією. Обов'язок правопорушника відшкодувати моральну шкоду є певною мірою відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов А.Л. Честь, достоинство и деловая репутация под защитой закона. М.: НОРМА, 2015. С. 169.
2. Галянич М. Захист ділової репутації: цивільно-правові проблеми. *Право України*. 2001. № 1. С. 98.
3. Лупспенік Д.Д. Ответчики по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків. 2003. Вип. 21. С. 129–135.
4. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 01.09. 2021).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30, ст. 141.
7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2782-12> (дата звернення: 01 вересня 2021).
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. К.: Правова єдність, 2007. С. 1140.
9. Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 01.09. 2021).
10. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія. К.: КНТ, 2008. С. 625.
11. Стефанчук Р.О. Поняття, правова природа особистих немайнових прав та їх місце в системі цивільного права. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький. 2002. № 1. С. 56–61.